

բուր եւ խնամեալ աշխարհաբար մըն է, որ՝ որեւէ քննադատութիւն չի վերջնեցր, կը մնայ գործին զեղարուեստական տեսակէրը, որ տպագրութեան տեսակէտով թէեւ լաւագոյն բայց պատկերներու մասին շատ յաջող չէ:

Քանի որ խօսքը պատկերներու մասին է, ըսենք թէ պատկերներու այն ամբողջութիւնը, որ գործն է դէպք եւ յանգեալ կ'ընթակին, ազնիվ մտածելով գործածուած չեն: Հիւանդանոցի դասապետ մասերը ներկայացնող այնքա՞վ պատկերները պէտք էր հասարակար ամփոփել Հիւանդանոցի բաժնին մէջ եւ ոչ թէ հանգիւսած տեղը գնել, ինչպէս եղած է հիմայ:

* * *

Հոս խօսքը վերջացնելէ յետոյ — ինչպէս բոլորը՝ քանի անգամ՝ որ պատեհութիւն ունեցանք — դարձեալ կը կրկնենք թէ գործը պատուաբեր, աշխատուած, խնամեալ եւ օգտակար գիրք մըն է որ կ'արժէր այսքան երկար քննութեան մը բովենի անցնել: Միայն թէ գծախառնար աւելի անոր թերութիւններովը զբաղելու ստիպուեցանք, քան թէ առուելութիւններովը, որոնց ներքոյն արդէն կանխապէս հիտուած էր, եւ թէ մէկիկ մէկիկ երեսան հանելը շատ պիտի երկարէր թերեւս:

ԱՐԵՎԱ Ս. ԱՂՕՅԱԾԾԱՆ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՑՈՎ

(Պատասխան «Բանասէրի» հրատարակել ա. Բասմաշեանին)

Աստուածաշնորհ պարգեւներից մէկն էլ այն է, որ մարդս միեւնոյն ձեռքով եւ քանդել եւ շինել գիտէ. հինը՝ նորով, սխալը՝ ճշմարտով փոխարինել՝ աճա՛յ աս պրանչելի երեւոյթի վերայ է հիմնւած զարգացած ազգերի ամբողջ կուլտուրան: Կարիք կայ արդեօք յիշեցնելու, որ նոյն ոգին ապրում է եւ անհայտ կիտոնիան մէջ, հանապազ նոր զարկ տալով մարդկային մտքին: Բայց զանազ քննադատութիւնն իբրեւ կիտոնիան կազմում է մեզանում միայն ըստ քիչերի բախտաւոր օժիտն. երեւոյթիս հիմնաւոր պատճառն հայ քննադատի ոչ միայն ազիտուեան, այլ եւ նորա սխալ շարժառիթի մէջ է որոնելու, որով զինւած նա յանդգնում է հրապարակական հանդէս գալ. այլ կերպ ասած՝ նորա մէջ խօսում է ոչ թէ ճշմարտութեան սէրն, այլ անձնական զգացմունքն, որին խաղաղք է նա դառնում: Նոյնն արձանագրելու է եւ՝ «Բանասէրի» հրատարակիչ պ. Բասմաշեանի նկատմամբ, որ վերջերս անշարժ փորձեր

է անում իւր հրատարակչական եւ գիտական (?) գործունեութիւնն իւր բաժանորդների առջեւ գովելու: Ինչպէս սովորաբար յատուկ է «փորք» կամ սահմանափակ մարդկան, պարոնը չէ պատկառում իւր ամագիրը յարձակման զենք դարձնելու այնպիսի ազգային թերթերի դէմ, որոնք իրանց բեղմնաւոր գործունեութեամբ աստանակ տարիներէ ի վեր ամբողջ հայ գիտական աշխարհի համակրանքն են վայելած:

Իւր «մի քանի խորհրդածութիւններում հայ նախարարութեանց նագման մասին, իմ յօդաւածին առթիւ նոյն խնդրի վերաբերմամբ («Բանասէր, Յունիս, Թիւ 6») յարգելի պարոնն ամեն ճիգ թափել է «մի բան» գրելու, լինի դա մոլորութիւն, յուսալով մանել ազգային անամահների տաճարը: Աղբիւ պարոնը շտապում է յիշեցնել, որ նոյն եւ նման խնդիրներ «Նորան» եւս մեծապէս զբաղեցուցած են, եւ իբրեւ ապացոյց ակնարկում է մի ինչ որ թղթակցուեան վերայ 1897 թ. (օրը եւ ժամը մոռացել է յիշել). օրինակելի՜ խոհեմութիւն. . . :

Պարոնի արած «գիտողութիւններն» եւ ինչ ինչ՝ «ազգութիւններն», յօդաւածին առթիւ ուշադրութեան բնաւ չէին արժանանայ, եթէ նոցա գլխաւոր նպատակը չլինէր՝ մոլորութեան մէջ պահել «Բանասէրի» կարդացողներին նորա հրատարակիչ անբաւ եւ անսխալ գիտութեան մասին. այս կարծիքն փարատելու համար ստիպւած եմ կէտ առ կէտ պատասխանել:

«... Թէ «Ռշտունիք շատ հետի է Rusa անւան հետ», որպէս եւ՝ «Երմանթունիք գծուար թէ նոյն լինի Erimena-ի հետ» այս երկու նկատողութիւնն էլ պարոնը թողնում է առանց բացատրութեան, հիմնելով իւր լոկ՝ «հաճոյքի» վերայ: Կը կրկնեմ, որ «Ռշտունիք», անւան արմատն Ruš է եղած («տ» յետոյ է աւելացել), որ անպայման մեր ժողովրդական «Առլիկ» (սասուրական Urša) անւան հետ կապ ունի: Երմանթունիք (Թունիք) եւ Erimena եւ ոչ մի «գծուարութիւն» չեն ներկայացնում նոցա համամտութիւն:

Ք. Հուր-ը երկրի անունն սխալ է կարդացել պարոնն. պէտք է լինի Հուր-առ-ու-է:

Գ. Միանգամայն սխալ է պնդել, որ սասուրական բառերն «միայն ասորերէնի միջոցով» Հայերը փոխ են առած. այնպիսի բառեր, ինչպէս kunukku = կնիք, kammahu = կմախ-ք,

¹ (Sévil, VI, 8, XXXVIII, 6. Journal Asiatique T. IX).

šaknu = իշխան, kakkadu = գագաթ (երբ. 𐎧𐎫𐎧𐎠), šapāru = անապարհեւ եւ այլն գոյութիւն չունին ասորերէնում:

Հետեւեալ բառերն անմիջապէս ասորերէնից փոխ առնւած կը համարեմ.

𐎶𐎵𐎶	= քահանայ	𐎶𐎵	= զէն
𐎶𐎶𐎶	= քուրմ	𐎶𐎶𐎶	= հուր
𐎶𐎶𐎶𐎶	= քարոզ	𐎶𐎶𐎶	= շուկայ
𐎶𐎶𐎶	= պատկեր	𐎶𐎶	= աղայ
𐎶𐎶	= կուռ	𐎶𐎶	= յիմար
𐎶𐎶	= ագարակ	𐎶𐎶	= թռչուն
𐎶𐎶	= քաթան	𐎶𐎶𐎶	= պարտեզ
𐎶𐎶	= ծրար	եւ այլք:	

Գ. Հայոց «Աէս» կարելի չէ արաբերէն 𐎶𐎶𐎶 (եւս 𐎶𐎶𐎶) բառից սերել, որտեղ 𐎶 = արմատական է եւ «է»-ի փոխել ընդունակ չէ: Բառս համեմատելու է ասորական rešu եւ կամ ասորերէն 𐎶𐎶 բառի հետ:

Ե. birtu (եւ ոչ biritu), Եդեմակի birāte ամէն մի ասորագետի յայտնի է «բերդ» նշանակութեամբ:

Զ. Մոլորութիւն է զուտ սեմական tinūru, եբրայեցերէն 𐤕𐤍𐤕, ասորերէն 𐎶𐎶𐎶 (մեր «թռնիր») բառն «իրանեան» անւանել, փոխ առած են իրանացիք սեմական ազգերից, եւ ոչ հակառակն:

Է. Ուրարտական լեզուի հնչիւններն (մանաւանդ ձայնաւորներն) մեզ միանգամայն անբանօք են. ուստի վստահութիւն է Ar-su-u-ni բառի ընթերցումն (որտեղ երկու u միմանց են պատահում) որոշ օրէնքով սահմանափակել:

Ը. Ուրարտական յատուկ անւանց -իիէէ վերջաւորութիւնն (որ եբրեան լոկ -իի է կրճատուած) ոչ մի նմանութիւն չունի մեր -իւն մասնիկի հետ, որ հաւանօրէն -āni վերջաւորութիւնից է ծագած:

Ապա պատեւելի պարոնն փորձում է իւր «պատմական» հմտութիւնը ցոյց տալ, պնդելով որ «Արամէ Ուրարտեան առաջին հարստութեան փերէն թագաւորն էր. հետաքրքիր է իմանալ, որտեղից է քաղել պ. Բաւմանցեան իւր իմաստութիւնն. մենք ոչ մի տեղեկութիւն չունինք Ուրարտեան առաջին հարստութեան մասին եւ ոչ էլ գիտենք, որ Արամէն նորա փերէն ներկայացուցիչն էր. այդ ենթադրութիւնն միանգամայն անհիմն է, քանի որ մեր աղ-

բիւնները չեն յիշում, թէ արդեօք Արամէի յաջորդ Սարգուրին (որիի Լուսիպրիսի) նորանից թէ ալ իշխանական տոհմից էր իրան սերում: Ուրարտութեամբ կ'արձանագրեմ, որ խնդրիս նկատմամբ ինչ միանգամայն համակարծիք են բարեկամներս պրօֆ. Դեիլէ եւ զոկու. Վինկլեր:

Երկրորդ, սխալ է պնդել, որ Արամէն «Սաղմանասարից չարաչար կերպով յաղթութեցաւ» այս ենթադրութիւնն հիմնւած է լոկ ասորական թագաւորի արձանագրութեան վերայ, որ՝ ըստ սովորականի՝ չափազանցաբար կ'երեւայ, քանի որ 17 տարի ետքը՝ նոյն Սաղմանասար ստիպւած եղաւ կրկին արշաւել Ուրարտուի դէմ:

Յաւալին այն է, որ մեզանում այսպիսի անկոչ, թիւր եւ թեր քննադատներ թիւր՝ փոխանակ քանալու, օրէ ցօր շատանում է, որոնք իրանց յոյժերից վեր խոչընդոյն են սիրում շօշափել: Պ. Բաւմանցեան առաւել լաւ կ'անէր, եթէ է-ը սխալներին ուշադիր լինէր. հետեւելով Գր. Լեմանի եւ Բելլի մոլորութեանն, յարգելի պարոնն խօսում է մի ինչ որ «խալդի» ազգի մասին, որ եբրեց գոյութիւնն չէ ունեցած Հայաստանի սահմաններում. վանեան արձանագրութիւնները յիշում են «խալդի» շաստուոյ, եւ ոչ թէ ազգի մասին:

Աջիւր Պարոնն վերջացնում է իւր «Խորհրդածութիւններն» նորանով, ինչով որ սկսած է՝ իւր իմաստութիւնն գովաբանելով. նա հակառակ է ուրիշի քրտնազան աշխատանքի արդիւնքն իրան սեպհակնանցընելու անգամ. մենք չենք կամենում յիշեցնել պ. Բաւմանցեանին, թէ այդ հակումն ինչ անուն է վայելում գիտնական աշխարհում: Կարծում ենք, նորան քաջ յայտնի պէտք է լինի այդ անունն: ԲԱՎՄԱՆՑ ԽԱՆՍԱՅԵԱՆ

ՔԱՐՈՅԵՎԱՆ

ԸՆԿԵՐՈՅԵՐԻ ԲՈՐՈՅՈՎՆՆ

1. Կարգապահութիւնն ու Յառաջադիմութիւն, Յարակալութիւնն ու Յառաջնիւթացութիւն: — 2. Գործնն ու Մեղի նկարագիրները: — 3. Բարոսիրութիւնն ու Նախանծ:

Ընկերութեան հասարական չահերը պնդափ մանուսնապատ առաջադիմ են ուսումնասիրութեան որ կարելի չէ ուրիշ կերպով փորձել անոնց քննութիւնը՝ եթէ ոչ՝ որոշ զատուր բաժնելով այն շահերը, եւ ցուած ցենկով այն յատկութիւնները՝ որոնք հրկուսոր են վերջութեան մը՝ նպատակաւորաւ համար նոյն զանազան շահերն իւրաքանչիւրը: